

ISSN: 2158-7051

INTERNATIONAL
JOURNAL OF
RUSSIAN STUDIES

ISSUE NO. 2 (2013/2)

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE - SSCB EĞİTİM İLİŞKİLERİ: 1921-1936 YILLARI ARASI

HASAN KARACAN*

Summary

Educational relations between Turkey and the Russian Federation are developing rapidly. Turkey has established long-standing relationships. One of the most important established relations is the educational relationship. The ground for the basis of positive developments in the educational relations today was prepared in 1921. In this study, the long evolution of educational activities between the two countries between the years of 1921-1936 is given. Among the major training activities between Turkey and the USSR were: the mutual student and educator exchanges, scientific conferences, congresses, participating in symposia and conferences, resources and educational research.

Keywords: Educational Relations, Russia, USSR, Turkey and the USSR Educational Studies.

Giriş

Rusya'da Bolşevikler Ekim Devrimi'nde (1917) iktidara geçtikten sonra Çarlık döneminde imzalanan Türkiye ile ilgili gizli anlaşmaları reddettiklerini ve Türkiye ile barışçıl bir şekilde ilişkilerini sürdürmek istediklerini açıklamışlardır. Böylece Türk-Sovyet ilişkileri başlamış ve yıllarca devam edegelen düşmanlıklar bu vesile ile son bulmuştur. O dönemde her iki ülke de aynı kaderi

yaşıyorlardı, bunun sebebi ise başka ülkelerle savaş halinde olmalarındandır. Atatürk bu durumu “iki devlet arasında karşılıklı dayanışma” olarak ifade etmiştir. Atatürk Sovyet Rusya’da meydana gelen rejim değişikliğini tehlike olarak görmemiş, önemli olanın iyi komşuluğun devam etmesi olarak görmüştür. Sovyet Rusya açısından ise Anadolu ve boğazlara sahip dost bir Türkiye’nin kendi çıkarlarına olması dolayısıyla iyi ilişkiler geliştirmek istemişlerdir. Bu tarihten sonra Türkiye ve Sovyet Rusya arasında birçok alanda (askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel) antlaşmalar yapılmış, karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiş ve imzalar atılmıştır. Bu geniş konuyu özelleştirerek yalnızca 1921 ile 1936 yılları arasında gelişen eğitim ilişkilerini inceledik.

Eğitim İlişkileri

Mihail Vasilyeviç Frunze^[1] 21 Kasım 1921 yılında beraberindeki heyetle birlikte Türkiye’yi ziyaret eder ve Türk makamları ile yapılan temaslarda, bazı Türk öğrencileri Rusya’ya okumaya göndermek istediklerini bildirmişlerdir. Frunze’nin bu isteği Sovyet yetkili makamlarına iletilmesinin ardından, Rusya’daki yüksek okullarda TBMM Hükümeti kontenjanına 100 kişilik yer ayrılmıştır.^[2] Bu isteğin ardından konuyu takip etmekle görevli dönemin Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa, Türk öğrencilere ayrılan kontenjan ve önerilen olanaklar (burs, yemek, kalacak yer vb.) konusunda Sovyet yetkililerinden bilgi almak istemiş ve nedenden dolayı bir başvuruda bulunmuştur.^[3]

Bir Rus göçmeni olan İvan Andreevich Korvatsky 1923 yılında Türkiye’de yayınladığı *Ay Taçı* ve 1927 yılında *Haliç* isimli şiir kitaplarını yayınlamıştır. Ayrıca Korvatsky 1927’de yayınladığı *Yelpazesiz* adlı hikâye kitabı, Türk-Sovyet kültürel ilişkiler kapsamında değerlendirilebilecek bir diğer çalışmadır.^[4]

Fuad Köprülü başkanlığındaki bir Türk bilim heyetinin 1925 Kasımındaki bir başka kültürel faaliyeti ise Moskova Üniversitesi’nin 200. yıl kutlamalarına katılmaları ve burada bir takım bilimsel faaliyetleri gerçekleştirmeleridir.^[5] Maalesef Rusça bilen Türklerin azlığı ilişkilerin istenilen hızda ilerleyememesinde önemli bir etken olmuştur. İki ülke ilişkilerinin ilerlemesinde bilimsel heyetler oldukça önemli bir yer tutmuştur. Özellikle bu durumlar dönemin Moskova elçisi Zekai Bey’in de dikkatini çekmiş ve kendisi Sovyet basınına bu konularda bir mülakat vermiştir. 1925 yılında Milli Eğitim Bakanlığı’nın daveti ve Sovyet makamlarının onayı ile St.Petersburg Üniversitesi’nden önemli bir Türkolog olan V.V. Barthold Türkiye’ye gelmiş ve 2 yıl boyunca İstanbul Üniversitesi’nde Türkoloji alanında dersler vermiştir.^[6]

Türkiye eğitim alanında ilişkileri geliştirmek amacıyla 1926 yılı ilk günlerinde Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarı Nafi Atıf (Kansu) ve Başmüfettiş Rıdvan Nafiz Bey’i Sovyetler Birliği’ne eğitim

alanında çeşitli araştırmalar yapmak üzere göndermişlerdir. Özellikle okullarda okuma yazma öğretimi ve ileri yaştaki kişilerin eğitimi ile ilgili konularda araştırmalar yapan heyet geriye pek çok yeni fikirle döner.^[7] Sovyetler Birliği'nden dönen heyetin verdiği raporun değerlendirilmesi sonucu Türkiye'de eğitimin bütçedeki payının artmasına vesile olmuştur.^[8] Nafi Atıf Bey'in daha sonra ki yıllarda yazdığı eserlerinde Sovyetler Birliğinde gerçekleştirdiği araştırmaları eserlerinde işlemiş ve bu eserlerde sık sık Rusya ve onun eğitim aşamalarına atıflar yapılmış ve örnekler verilmiştir.^[9]

Sovyetlerin Erzurum Konsolusu Kolujskiy SSCB'nin tanıtılması ve propaganda yapılması gerekliliğini ülkesine bildirmiştir. Bunun en büyük sebeplerinden birisi de Sovyetler Birliği hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyen Erzurum Valisi'nin, kendisinden Türkçe yahut Azerice yazılmış kaynak talebini 5 Şubat 1926 tarihinde talep etmesidir. Sovyet Arşiv belgelerindeki 17 Mayıs 1926 tarihli telgrafa göre, Sovyet yetkili makamları Erzurum Konsolosluğunun daha önce talep etmiş olduğu Sovyetler Birliğini tanıtıcı 42 adet kitabı 23 Mart 1926 tarihli diplomatik posta ile Erzurum'a yollamışlardır.^[10]

Bakü'de 25 Şubat 1926 tarihinde toplanan I. Türkoloji Kongresine, Türkiye adına daha önce olduğu gibi yine Fuad Köprülü ve heyeti katılmıştır. Kongre boyunca Türk ve Sovyet bilim adamları ortak faaliyetlerde bulunmuşlar ve karşılıklı işbirliğinin artırılması yönünde çalışmalar yapmışlardır. Kurultay için Bakü'de bulunan Fuad Köprülü burada Azerbaycan Üniversitesi Doğu Bilimleri Fakültesi'nde Türk Edebiyatı derslerine iştirak etmiştir. Fuad Köprülü'nün derslerine girdiği dönemde Azerbaycan Üniversitesi'nde Türk Edebiyatçı İsmail Hikmet, Azerbaycan Tarihi ve Türk Edebiyatı derslerini vermektedir ve bu derslere 1925 ve 1926 yılları boyunca devam etmiştir.^[11]

Dışişleri Bakanlığından Başbakanlığa yollanmış olan 18 Eylül 1927 tarihli belgede, Sovyet Basınında yapılan tarama sonrasında Türkiye'de açılması düşünülen Türkoloji Enstitüsü hakkındaki haber, ilgili birimlere ulaştırılmıştır. Habere göre, Türkiye'de açılacak Enstitü İstanbul ve Ankara'da olmak üzere 2 bölümden oluşacak ve üyeleri Sovyet Bilim Adamları arasından seçilecektir. Çeşitli tarihi eserler, değerli bir kütüphane ve bazı nadir eserler de bu enstitünün bünyesine dâhil edilecektir. Türkoloji Enstitüsü olarak kurulacak olmasına rağmen adı geçen oluşumda Türkiye'nin zirai ve fennî konularına dair çalışmalar da yürütülecektir.^[12]

Sovyet Elçisi Surits'in Merkeze göndermiş olduğu 13 Aralık 1928 tarihli telgraf incelendiğinde, Türkiye'ye bir grup Ukraynalı bilim adamının geldiği ve bilim heyetinin Türkiye'deki meslektaşları ile çeşitli temaslar gerçekleştirdikleri ve bazı kurumlarda birkaç derse girdikleri görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu 24 Nisan 1929 tarihinde aldığı karar ile Moskova'da yapılacak olan Şark Devletleri Sıhî, Baytarî (Veteriner), Ziraî Konferansına bir

heyetle katılma kararı almıştır. Yapılması daha önceki dönemlerde planlanan fakat Afganistan ve İran'ın katılımcı göndermemesi üzerine ertelenen konferans, bu kez Sovyetler Birliği'nin daveti üzerine gerçekleştirilmiştir.^[13]

Sovyetler Birliği'ni 1930 yılında ziyaret eden bir diğer heyet de, Haziran-Temmuz aylarında bu ülkede bulunan Türk Eğitim heyetidir. Heyetin amacı Latin alfabesine geçiş uygulamaları konularında araştırmalar yapmaktır.^[14] Heyet, Genel Eğitim Fuarının düzenlendiği Leningrad (St. Petersburg) ve Kharkov şehirlerine de bir gezi düzenlemiş ve burada ilgili konu hakkında temaslarda bulunmuştur.^[15] 1 Aralık 1930 yılında Mersin'de çıkan Toros adlı dergide, Sovyetlerle yapılan ticaret ve Rus İthalat Komitesi Başkanı Aleksiev'le yapılan röportaj yayınlanmıştır.^[16] Bu yayın, Türk-Sovyet kültürel ilişkilerinin sadece Ankara, İstanbul, Moskova ve Leningrad (St.Petersburg)'da değil, Anadolu'nun nispeten küçük kentlerinde de canlı bir şekilde yaşandığının kanıtı olmasından dolayı bir hayli önemlidir.

İsmet Paşa başkanlığındaki Türk heyetinin 1932 yılında gerçekleştirmiş olduğu Sovyetler Birliği gezisi, bilindiği üzere Türk-Sovyet ilişkileri tarihinde oldukça önemli bir yer kaplamaktadır. İkili ilişkilerin pek çok noktasında yeri olan bu gezide taraflar karşılıklı olarak eğitim ilişkilerin geliştirilmesi, bilimde de çeşitli işbirliği çabalarının içine girilmesi konularında anlaşmışlardır.^[17] Atatürk ile 1932 yılı Ağustos ayı başlarında Yalova'da bir araya gelen Sovyet Elçisi Surits, burada hem Atatürk, hem de İsmet İnönü ile çeşitli görüşmeler yapma fırsatı bulmuştur. Görüşmelerde Türk-Sovyet eğitim ilişkileri konularına da değinilmiş ve 9 Ağustos 1932 tarihinde merkeze çektiği telgraf ile Surits, Yalova konuşmalarını bildirmiştir. Buna göre Atatürk, Sovyet elçisine Türk Tarih Kurumu ve çalışmaları hakkında bilgiler verdikten sonra, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında bilimsel bir işbirliği kurmak istediğini söylemiş ve bu işbirliğinin planlanması ve yürütülmesi noktasında çalışacak konu ile ilgili 2 Sovyet uzmanın gönderilmesini Surits nezdinde Sovyet Hükümetinden rica etmiştir. Atatürk özellikle Türkoloji alanında işbirliği yapılmasını ve Sovyetler Birliğinin Türkoloji alanındaki deneyimlerinden faydalanmak istediklerini söylemiştir. 2 Nisan 1933 tarihinde Ankara'da Sovyet bilim adamları Prof. Marr ve Prof. Samoyloviç, Atatürk'ün başkanlık ettiği ve Dil-Tarih Komisyonu üyelerinin de hazır bulunduğu bir toplantıya katılmışlar ve iki ülke arasında bilim alanında yapılması planlanan işbirliği üzerine görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Atatürk bu görüşmede, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında bilimsel ilişkilerin acilen ve ehemmiyetle geliştirilmesi, Türk alfabelerinin birleştirilmesi ve Türk Bilimler Akademisinin kurulması gerektiğini Sovyet bilim adamlarına söylemiştir. Prof. Marr ve Prof. Samoyloviç, Ankara'da buldukları sırada çeşitli mekânlarda konferanslar vermişlerdir. Prof. Marr ayrıca dilbilimi konularında çeşitli dersler vermiş ve Türkiye'de geçirdiği günlerle ilgili olarak ziyaretten bir yıl sonra bir kitap yayınlamıştır. 15 Mayıs 1933 tarihi, ünlü Rus / Sovyet edebiyat ve fikir adamı Maksim Gorki'nin İtalya üzerinden

Türkiye'ye geldiği tarihtir. İstanbul'a deniz yolu ile gelen Gorki, Süleymaniye cami ve bazı müzeleri gezmiş ve onun bu ziyareti iki ülke basınında da oldukça olumlu karşılanmıştır.^[18]

Sovyetler Birliği'ne eğitim amacıyla gönderilecek olan bir heyete Türkiye Cumhuriyeti devleti tarafından siyasi pasaport verilerek seyahatleri kolaylaştırılmıştır. 11 Nisan 1934 tarihinde gerçekleşen bu heyette makine Mühendisi Bülent Bedi ve Güher Zühdü, Mensucat Mühendisi Osman Ertem, Kimyager Mühendis Mehmet ve Selahaddin Beyler bulunmaktadır. Bu kişiler Sovyetler Birliğinde alacakları eğitimle yurda döndüklerinde Kayseri Mensucat Fabrikasında Şube Amiri olarak görevlerine devam etmeleri planlanmıştır. Bunun yanı sıra diğer bir gelişme ise 14 Nisan 1934 tarihinde Sovyetler Birliğinin Ankara Büyükelçisi Surits, merkeze gönderdiği telgraf ile Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bakanı Muhlis (Erkmen) Bey ile görüştüğünü, kendisi ile bazı ziraat uzmanlarının SSCB'ne eğitim için gönderilmesi kararını aldıklarını bildirmiştir. 18 Ağustos 1934 tarihinde İstanbul'da gerçekleşen II. Türk Dili Kurultayı'nda da yine Sovyet Türkologları ile Türk bilim adamları arasında işbirliği yapılması fikri ağırlık kazanmış ve bu çerçevede gerçekleştirilmesi düşünülen projeler masaya yatırılmıştır. Kurultaya katılan Sovyet Bilim Adamları Samoyloviç ve Messaninov birer bildiri sunarak Türk dil problemleri üzerine görüşlerini dile getirmişlerdir.^[19]

Sovyet Elçisi Surits'e Milli Eğitim Bakanı Hikmet Bey tarafından 6 Kasım 1934 tarihinde gönderilen yazıda, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, sinema alanında eğitim görmek amacıyla bazı öğrencileri SSCB'ne göndermeyi düşündüğünü söyleyerek bu konu ile ilgili Sovyet şartlarını elçiden öğrenmek istemiştir. Görüldüğü üzere Türkiye 1934 yılı sonlarında gelişmekte olan sinema endüstrisi alanında da öncelikle komşusu Sovyetler Birliği'ne başvurmuştur. Bakanlar Kurulu'nun 5 Aralık 1934 tarihli Kararnamesinde, Gümrük Vergisi işlemlerinin düzenlenmesini içeren bir kararda, Sovyetler Birliği'nin Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ne sesli sinema film makinesi hediye ettiği belirtilmektedir. Bu hadise de, Türk-Sovyet eğitim ilişkileri kapsamında bir diğer güzel gelişme olarak tarihteki yerini almıştır.^[20]

Türk-Sovyet eğitim ilişkileri alanında 1935 yazında gerçekleşen bir başka gelişme ise, Türk Tarihi Araştırma Cemiyeti Üyelerinden Prof. Dr. Şemseddin Günaltay Bey ve İstanbul Müzeler Müdürü Dr. Arif Müfit Bey'in, Eylül ayı başında Leningrad'da (St. Petersburg) gerçekleşecek uluslar arası sempozyuma katılacaklarının 28 Ağustos 1935 tarihinde Sovyet yetkililere bir nota ile bildirilmesidir. Sovyetlerin daha önceki teklifi ile bu iki bilim adamının masrafları Sovyet hükümeti tarafından karşılanmıştır. 21 Aralık 1935 tarihinde Kültür Bakanlığı'nın tavsiyesi ile Dışişleri Bakanlığı, Sovyetler Birliği ile yürütülecek bilimsel ilişkilerin bundan böyle içerisinde Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumundan üyelerin de bulunacağı kurulacak bir komisyon tarafından yürütülmesi kararını almıştır.^[21] 1935 yılında Moskova'yı eğitim ilişkileri kapsamında ziyaret eden

bir diğerk kişi de Nadir Nadi'dir. Gerçekleştirdiği geizde Sovyet eğitim ve sanat kurumlarını ziyaret eden Nadi, edindiği izlenimleri daha sonra kitaplaştırmıştır.^[22]

Sonuç

Sonuç olarak, 17 Aralık 1925 yılında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanarak birçoğ alanda güzel ilişkiler kurulmuştur. Bu güzel ilişkilerden en önemlilerinden biri de eğitim münasebetleridir. 1925 Antlaşması'nın imzalanmasından 1933 yılına kadar uzanan dönem Türk – Sovyet ilişkilerinde işbirliğinin en yüksek seviyeye ulaştığı dönemdir. Bu nedenle konumuz olan eğitim ilişkilerini bu zaman diliminde özelleştirerek inceledik. Ancak 1936 Montrö Boğazlar Konferansı ve sonrasında Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkilerde güvenilirlik hızla azalmıştır. Bu güven bunalımının sonucunda her alanda olduğu gibi eğitimde de ilişkiler çoğ zayıflamıştır.

^[1]2 Şubat 1885 yılında Bişkek'te doğdu. Aslen Ukraynalı'dır. Kızılıordu'nun kurucularından sayılmaktadır. Çarlık döneminde on sene kadar sürgünde yaşadıktan sonra kaçmayı başardı ve Minsk'teki Bolşevik yeraltı örgütünün başına geçti. 13 Aralık 1921'de Rus delegasyonunun başı olarak Ankara'ya geldi ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştü. Bu ziyaret esnasında, Türkiye ile Sovyetler arasında bir işbirliği antlaşması imzalandı. İstanbul'da Taksim Meydanında bulunan Taksim anıtında da Kliment Yefremoviç Voroşilov ile birlikte heykeli vardır. Sovyetler Birliği döneminde de, Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'e onun şerefine "Frunze" adı verilmişti. Türkiye'ye yaptığı geziyle ilgili anılarını kalem almıştır. Anıları Ahmet Ekeş'in Rusça'dan çevirisiyle 1978 yılında yayınlanmıştır. <http://www.idefix.com/kitap/frunzenin-turkiye-anilari-m-v-frunze/tanim.asp?sid=QVCN45W793XEE6FI7I8O>

^[2]Moissejev-Rozaliyev, "K İstorii Sovyetsko-Turetskih Otnoşeniy", Gospolitizdat, Moskva 1958.s.51.

^[3]Çağatay, Benhur, "Stalin Dönemi Türk-Rus İlişkileri (1924-1953), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2008.

^[4]Deleon, Jak, "Beyoğlu'nda Beyaz Ruslar (1920-1990)", Çelik Gülersoy Vakfı, İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 1990. s.39.

^[5]Perinçek, Mehmet, "Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri", Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005, s.211.

^[6]Perinçek, Mehmet, a.g.e., s.211

[7]Çağatay, Benhur, a.g.e.

[8]Perinçek, Mehmet, a.g.e., s.211

[9]Kansu, Nafi Atuf, “Pedagoji Tarihi”, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1952

[10]Çağatay, Benhur, a.g.e.

[11]Çağatay, Benhur, a.g.e.

[12]Çağatay, Benhur, a.g.e.

[13]Çağatay, Benhur, a.g.e.

[14]Saray, Mehmet, “Gaspıralı İsmail Bey’den Atatürk’e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği”, Nesil Yayınları, İstanbul 1993, s.82.

[15]Çağatay, Benhur, a.g.e.

[16]Tacibayev, Raşid, “Kızıl Meydan’dan Taksim’e”, Truva Yayınları, İstanbul 2004. s.234.

[17]Çağatay, Benhur, a.g.e.

[18]Çağatay, Benhur, a.g.e.

[19]Çağatay, Benhur, a.g.e.

[20]Çağatay, Benhur, a.g.e.

[21]Çağatay, Benhur, a.g.e.

[22]Nadi, Nadir, “İki Sovyet Rusya ve Polonya”, Tel Yayınları, İstanbul 1973.

Bibliyografya

Çağatay, Benhur, “Stalin Dönemi Türk-Rus İlişkileri (1924-1953), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2008.

Deleon, Jak, “Beyoğlu’nda Beyaz Ruslar (1920-1990)”, Çelik Gülersoy Vakfı, İstanbul Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 1990.

Kansu, Nafi Atuf, “Pedagoji Tarihi”, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1952.

Moissejev, P. -Rozaliyev, Y., “K istorii sovyetsko-turetskih otnoşeniy”, Gospolitizdat, Moskva 1958.

Nadi, Nadir, “İki Sovyet Rusya ve Polonya”, Tel Yayınları, İstanbul 1973.

Saray, Mehmet, “Gaspıralı İsmail Bey’den Atatürk’e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği”, Nesil Yayınları, İstanbul, 1993.

Tacibayev, Raşid, “Kızıl Meydan’dan Taksim’e”, Truva Yayınları İstanbul 2004.

***Hasan Karacan** - Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı ABD Öğretim Üyesi, Artvin, Türkiye e-mail: h_karacan@hotmail.com

© 2010, IJORS - INTERNATIONAL JOURNAL OF RUSSIAN STUDIES